

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

CHU THỊ THU THIÊN

**HÌNH ẢNH CON NGƯỜI HÀ NỘI TRONG
TRUYỆN NGẮN NGUYỄN KHẢI THỜI KỲ ĐỔI MỚI**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM**

Thái Nguyên - 2018

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

CHU THỊ THU THIÊN

**HÌNH ẢNH CON NGƯỜI HÀ NỘI TRONG
TRUYỆN NGẮN NGUYỄN KHẢI THỜI KỲ ĐỔI MỚI**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã ngành: 8.220.121

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: TS. Nguyễn Diệu Linh

Thái Nguyên - 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi dưới sự hướng dẫn khoa học của TS. Nguyễn Diệu Linh.

Nội dung đề tài nghiên cứu của luận văn chưa được ai công bố trong bất kì công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2018

Tác giả luận văn

Chu Thị Thu Thiện

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận văn thạc sĩ này, tác giả xin trân trọng cảm ơn Ban giám hiệu, Khoa sau đại học, Khoa Văn - Xã hội, Trường Đại học Khoa học, Đại học Thái Nguyên và các thầy, cô giáo đã trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt quá trình học tập.

Đặc biệt, tác giả xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới TS. Nguyễn Diệu Linh - người đã tận tình hướng dẫn, giúp đỡ trong suốt quá trình nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Cuối cùng, xin được gửi lời cảm ơn tới gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã luôn động viên, giúp đỡ để tác giả hoàn thành luận văn cũng như toàn bộ khóa học.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2018

Tác giả luận văn

Chu Thị Thu Thiện

MỤC LỤC

Trang

TRANG BÌA PHỤ**LỜI CAM ĐOANi****LỜI CẢM ƠN ii****MỤC LỤC iii****MỞ ĐẦU 1**

1. Lý do chọn đề tài..... 1

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề 2

3. Đối tượng và mục đích nghiên cứu 8

4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu 9

5. Phạm vi nghiên cứu..... 10

6. Đóng góp của luận văn..... 10

7. Cấu trúc luận văn..... 10

NỘI DUNG.....11**CHƯƠNG 1. CƠ SỞ LÝ LUẬN VÀ THỰC TIỄN CỦA ĐỀ TÀI11**

1.1. Một số khái niệm liên quan..... 11

1.1.1. Khái niệm “nhân vật” và “thế giới nhân vật” trong tác phẩm văn học 11

1.1.2. Hình ảnh con người trong thế giới nhân vật của tác phẩm văn học.... 14

1.2. Hình ảnh con người Hà Nội trong văn học Việt Nam hiện đại 17

1.2.1. Hình ảnh con người Hà Nội trong văn học Việt Nam từ đầu thế kỷ XX
đến năm 1975..... 17

1.2.2. Hình ảnh con người Hà Nội trong văn học Việt Nam sau 1975..... 20

1.3. Nguyễn Khải và đề tài Hà Nội 22

1.3.1. Quan niệm nghệ thuật về con người trong văn xuôi Nguyễn Khải 22

1.3.2. Đề tài Hà Nội trong sự nghiệp sáng tác của Nguyễn Khải 27

Tiểu kết chương 131**CHƯƠNG 2. PHẪM CHẤT NGƯỜI HÀ NỘI TRONG TRUYỆN NGẮN****NGUYỄN KHẢI THỜI KỲ ĐỔI MỚI32**

2.1. Nét thanh lịch, chất trí tuệ và đức hi sinh của những người phụ nữ Hà Nội xưa.....	32
2.1.1. Nét thanh lịch, trí tuệ.....	32
2.1.2. Sự táo tợn, hi sinh vì gia đình.....	39
2.2. Chất tài hoa, kẻ sĩ của người Hà Nội	45
2.2.1. Nét tài hoa của những nghệ nhân muốn lưu giữ nét đẹp văn hóa Hà Nội.....	45
2.2.2. Cái tài và cái tâm của những văn sĩ chân chính	49
2.3. Sự sáng tạo và khả năng thích ứng của người Hà Nội trước vận hội mới	54
2.3.1. Sự sáng tạo, linh hoạt của những người trẻ tuổi đầy tài năng.....	54
2.3.2. Những người chịu sự ảnh hưởng tiêu cực của thời buổi kinh tế thị trường.....	57
Tiểu kết chương 2.....	60
CHƯƠNG 3. NGHỆ THUẬT XÂY DỰNG HÌNH ẢNH CON NGƯỜI HÀ NỘI	61
3.1. Nghệ thuật miêu tả ngoại hình và tâm lý nhân vật.....	61
3.1.1. Nghệ thuật miêu tả dung mạo nhân vật.....	61
3.1.2. Sự tài tình trong việc miêu tả tâm lý nhân vật	68
3.2. Hình tượng người kể chuyện.....	73
3.2.1. Điểm nhìn nghệ thuật	73
3.2.2. Sự hóa thân thành hình tượng nhân vật.....	75
3.3. Sử dụng chất liệu ngôn ngữ bình dân.....	81
3.3.1. Sử dụng ngôn ngữ đời thường, mang tính khẩu ngữ	82
3.3.2. Ngôn ngữ đối thoại.....	84
Tiểu kết chương 3.....	87
KẾT LUẬN	89
TÀI LIỆU THAM KHẢO	91

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Hà Nội - mảnh đất ngàn năm văn hiến, là nơi hội tụ những tinh hoa văn hóa của người Việt. Vẻ đẹp của đất và người Hà Nội đã được thể hiện trong rất nhiều tác phẩm văn chương. Ở mỗi giai đoạn, trong sang tác của từng tác giả, Hà Nội lại mang một vẻ đẹp riêng. Có những nhà văn sinh ra ở Hà Nội, họ viết về Hà Nội như một phần máu thịt của mình. Nhưng cũng có những người chỉ một lần tới Hà Nội cũng có đủ xúc cảm để viết nên những tác phẩm làm lay động lòng người. Hà Nội trở thành một mảng đề tài quan trọng gắn liền với tên tuổi nhiều nhà thơ, nhà văn nổi tiếng. Các tác giả viết về Hà Nội từ những thứ bình dị, quen thuộc nhất như các món ăn đến nét đẹp văn hóa mang giá trị hồn cốt của đất kinh kỳ. Nhắc đến các nhà văn thành công ở mảng đề tài này phải kể đến Thạch Lam, Nguyễn Tuân, Tô Hoài, Nguyễn Huy Tưởng, Nguyễn Khải... Những nhà văn đã mang vẻ đẹp Hà Nội đến với bạn đọc Việt Nam và thế giới.

1.2. Trong nền văn học nửa sau thế kỷ XX, Nguyễn Khải là một trong số những gương mặt tiêu biểu, thường ở vị trí hàng đầu. Các sáng tác của ông gắn liền với mỗi thời kỳ lịch sử đầy biến động của dân tộc. Trước 1978, Nguyễn Khải nổi tiếng với những tác phẩm như *Mùa lạc*, *Một chặng đường*, *Tầm nhìn xa*... Ông khai thác hiện thực trong thế xung đột, đối lập giữa cũ - mới, tốt - xấu, ta - địch... với cái nhìn tỉnh táo, sắc sảo. Sau 1978, những tác phẩm của ông lại thể hiện cái nhìn trần trụi, chiêm nghiệm về nhiều vấn đề của đời sống xã hội. Nguyễn Khải đặc biệt chú ý tới con người trong mối quan hệ với lịch sử, dân tộc, gia đình... để qua đó khẳng định những giá trị nhân văn cao đẹp.

1.3. Là một nhà văn sinh ra và gắn bó một thời gian dài với Hà Nội, Nguyễn Khải đã viết nên những trang văn mang đậm nét đặc trưng của mảnh đất kinh kỳ. Nhà văn đã viết về Hà Nội với một hoài niệm, một nỗi nhớ da diết, một tình yêu lớn lao. Nhà văn hướng tới những con người Hà Nội xưa và nay với niềm trân quý sâu sắc. Những tác phẩm viết về Hà Nội của Nguyễn Khải trong thời kỳ đổi mới đã góp phần quan trọng vào việc khẳng định tài năng và cốt cách của nhà văn.

1.4. Sáng tác của Nguyễn Khải đã được đưa vào dạy học trong chương trình THPT và Đại học. Trong chương trình sách giáo khoa Ngữ văn cấp THPT trước đây có truyện ngắn *Mùa lạc* và trong sách giáo khoa Ngữ văn hiện hành có truyện ngắn *Một người Hà Nội*. Như vậy có thể thấy, Nguyễn Khải là một trong những tác giả lớn và được quan tâm đúng mức của nền văn học Việt Nam hiện đại.

Với những lí do trên, chúng tôi lựa chọn đề tài *Hình ảnh con người Hà Nội trong truyện ngắn Nguyễn Khải thời kỳ đổi mới* với mong muốn tìm hiểu một cách có hệ thống những đóng góp của nhà văn Nguyễn Khải trong thời kỳ đổi mới qua những tác phẩm viết về Hà Nội nói chung và qua hình ảnh con người Hà Nội nói riêng. Hơn nữa, với việc nghiên cứu đề tài này, chúng tôi hy vọng sẽ phần nào giúp các thầy cô giáo và các bạn học sinh, sinh viên có thêm tư liệu trong việc giảng dạy và học tập tác phẩm của nhà văn Nguyễn Khải.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

2.1. Các công trình nghiên cứu về sự nghiệp sáng tác của Nguyễn Khải

Sự nghiệp sáng tác của Nguyễn Khải bắt đầu từ cuộc kháng chiến chống Pháp, kéo dài cho đến những năm sau đổi mới, trong đó giai đoạn sau hòa bình là giai đoạn nhà văn gặt hái được nhiều thành công nhất. Cho đến nay, theo thống kê chưa đầy đủ thì có khoảng trên dưới 100 công trình nghiên cứu về Nguyễn Khải, từ những bài báo đăng trên các tạp chí đến các chuyên luận, các cuốn sách... Tất cả những công trình ấy đều khẳng định tài năng nghệ thuật của Nguyễn Khải là một trường hợp hiếm có của nền văn học Việt Nam hiện đại. Trong bài *Những chặng đường văn Nguyễn Khải*, Hà Công Tài đã ghi nhận: “Nguyễn Khải là một trong những nhà văn tiêu biểu của nền văn xuôi cách mạng sau 1945... Cuộc cách mạng giải phóng dân tộc và cách mạng xã hội chủ nghĩa đã tạo nên sự nghiệp, nuôi dưỡng tài năng và phong cách của nhà văn... Tác phẩm của ông vừa mang tính thời sự nóng hổi, vừa có tầm khái quát cao thể hiện nhiều vấn đề thiết thực của cuộc sống, nhiều vấn đề mang tính triết lý, đạo đức, nhân sinh sâu sắc” [42, 13].

Nguyễn Khải đến với văn học bằng nhiều thể loại khác nhau, như truyện ngắn, tiểu thuyết, kịch, ký, tạp văn... Ở thể loại nào ông cũng có những thành công nhất định. Các nhà nghiên cứu nhìn chung đều có chung nhận định: mỗi tác phẩm của Nguyễn Khải đều dung chứa một hiện thực cuộc sống lớn lao. Nguyễn Khải đặc biệt chú ý đến đề tài nông thôn trong việc cải tạo và xây dựng cuộc sống mới: *“Một vùng nông thôn công giáo toàn tòng, nông trường Điện Biên, một hợp tác xã tiên tiến - những miền đất tự bản thân nó đã là một hoàn cảnh điển hình có sức khái quát cao để tác giả đưa ra những vấn đề đáng suy nghĩ, để nhân vật có điều kiện bộc lộ tính cách một cách đầy đủ nhất”* [42, 15].

Vương Trí Nhàn trong *Lời giới thiệu Tuyển tập Nguyễn Khải* đã khẳng định: *“Ông là một trong những nhà văn dẫn đầu của thời đại. Với cuộc cách mạng này, những năm tháng đấu tranh gian khổ này, tác phẩm của ông là một bằng chứng, một tài liệu tham khảo thực sự. Và muốn hiểu con người thời đại với tất cả cái hay cái dở của họ, nhất là muốn hiểu cách nghĩ của họ, đời sống tinh thần của họ, phải đọc Nguyễn Khải”* [35, 61].

Chu Nga cũng là người có sự quan tâm đặc biệt đối với Nguyễn Khải. Trong các bài viết như *Đặc điểm của ngòi bút hiện thực Nguyễn Khải; Đặc điểm sáng tác Nguyễn Khải*, nhà nghiên cứu căn cứ trên cơ sở những yêu cầu xã hội theo tiêu chí nhận diện văn học lúc bấy giờ để lý giải một số đặc điểm sáng tác của Nguyễn Khải. Tác giả nhận định: *“Với con mắt sắc sảo của mình, nhìn vào ngõ ngách nào của cuộc sống, Nguyễn Khải cũng có thể rất nhanh nhạy phát hiện ra những vấn đề phức tạp. Và anh như một chánh án công bằng và nghiêm khắc, không thể nào làm ngơ trước những biểu hiện chẳng lấy gì làm đẹp đẽ của cuộc đời - anh buộc phải dùng ngòi bút chiến đấu của mình để phê phán chúng, vạch ra chỗ đúng chỗ sai”* [29, 65].

Ngoài ra, còn có rất nhiều các công trình nghiên cứu về Nguyễn Khải được in trong các cuốn *Nhà văn Việt Nam 1945-1975* (tập 2) của nhà nghiên cứu Phan Cự Đệ, *Nguyễn Khải - Đời người, đời văn* của Nguyễn Đăng Mạnh, *Nguyễn Khải - Một đời văn gắn bó với dân tộc và thời đại* của Bích Thu... Những công trình

ngiên cứu về văn học Việt Nam từ sau 1945 cũng có nhiều trang viết đề cập đến Nguyễn Khải và những sáng tác của ông, như: *Tiểu thuyết Việt Nam hiện đại* của Phan Cự Đệ, *Văn học Việt Nam 1975 - 1985 tác phẩm và dư luận* (Nhiều tác giả), *Nhà văn - tư tưởng và phong cách* của Nguyễn Đăng Mạnh, *Văn học trên hành trình của thế kỷ XX* của Phong Lê...

Bên cạnh đó, còn có rất nhiều bài viết tập trung nghiên cứu về các tác phẩm cụ thể. Có thể kể đến một số công trình tiêu biểu: *Đọc Xung đột của Nguyễn Khải* (Vũ Tú Nam); *Mùa lạc - một thành công mới của Nguyễn Khải* (Thành Duy); *Những bước đi khỏe khoắn (Đọc Hãy đi xa hơn nữa của Nguyễn Khải)* (Vũ Cao); *Tính hiện thực và tính chiến đấu trong Người trở về và Tầm nhìn xa* (Nguyễn Phan Ngọc); *Từ Họ sống và chiến đấu đến Ra đảo* của Nguyễn Khải (Thanh Nguyên); *Chủ tịch huyện và nghệ thuật viết truyện của Nguyễn Khải* (Nguyễn Văn Hạnh); *Tháng Ba ở Tây Nguyên của Nguyễn Khải và thể ký* (Phan Hồng Giang); *Gặp gỡ cuối năm - Một tiếng nói nghệ thuật khẳng định cuộc sống* (Lê Thành Nghị); *Âm hưởng chính: khẳng định quá khứ (Đọc Thời gian của người của Nguyễn Khải)* (Vương Trí Nhàn)...

Mỗi tác phẩm của Nguyễn Khải đều được các nhà nghiên cứu tìm hiểu, phân tích kỹ lưỡng để thấy được những giá trị nội dung, nghệ thuật cũng như khẳng định tài năng của Nguyễn Khải ở từng giai đoạn sáng tác. Với những tác phẩm viết về chiến tranh cách mạng: “Nguyễn Khải đã thể hiện một cách đặc sắc hiện thực sôi động của cuộc chiến đấu của quân dân ta...Đời văn ông gắn liền với những yêu cầu lớn của cuộc cách mạng giải phóng dân tộc và xã hội chủ nghĩa. Ông luôn khao khát có mặt trong cuộc sống, tranh biện với người đương thời, đưa ra những vấn đề thiết cốt và đóng góp cho những quá trình đấu tranh xã hội” [42, 21]. Bước sang thời kỳ đổi mới đất nước, các nhà nghiên cứu lại khẳng định: “Nguyễn Khải có dịp đến với nhiều miền đất lạ, trở lại những miền ông đã từng đi qua, đã lấy tư liệu để viết suốt một thời tuổi trẻ...Ngòi bút Nguyễn Khải thật da diết, ân tình, đau xót khi viết về những cảnh đời với những số phận trắc trở, trớ trêu...Chính trong những bối cảnh trên Nguyễn Khải lại phát hiện nhiều vấn đề